

*Єсипович К. П.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов,
докторант кафедри французької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО НАРАТИВУ (НА МАТЕРІАЛІ ПАМ'ЯТКИ ФРАНЦУЗЬКОГО АНІМАЛІСТИЧНОГО ЕПОСУ «РОМАН ПРО ЛИСА»)

Анотація. У статті запропоновано методу моделювання когнітивної мапи наративного простору оповідей, які входять до французького анімалістичного епосу. Когнітивна мапа є сукупністю ментальних репрезентацій – результатом когнітивного, пропозиційного й актантного видів аналізу твору.

Ключові слова: наратив, наративний простір, когнітивна мапа, екстрадієгетичний оповідач, зовнішня фокалізація, анімалістичний епос.

Постановка проблеми. Наратологія утворилася внаслідок перегляду літературної теорії в рамках структуралістської доктрини. Предмет дослідження наратології полягає у вивченні природи, форми і функціонування наративу. Фокус уваги наратології полягає у можливих співвідношеннях між розповіддю і наративним текстом. За класичною теорією оповідання художні твори визначали свою належність до наративного класу за ознаками комунікативної структури. Інше уявлення про наративність сформувалося у структуралістській наратології. За такого підходу термін наративний вказує на певну структуру викладу ілюстративного матеріалу, а отже наративними вважаються твори, в яких ідеться про історію, в якій відображені певні події, й текст може розглядатися, як сукупність його структурних одиниць [1, с. 12–21].

Активне дослідження наративу в ХХ ст. сприяло формуванню багатьох наратологічних теорій, а саме теорії російських формалістів В. Проппа, В. Шкловського, діалогічної теорії наративу М. Бахтіна, структуралістських семіотичних теорій Р. Барта, А. Греймаса, Ж. Женетта, мета яких полягала у віднайденні смислотвірних принципів оповіді. У філософському розумінні наративом є спосіб набуття людиною своєї ідентичності, в якій оповідач об'єктивує власну суб'єктивність [2, с. 7].

Такими одиницями можуть виступати функції, певні відносини елементів (суб'єкт/об'єкт, відправник/отримувач, помічник/опонент), де кожний текст будується за моделлю поширеного речення із різною комбінаторикою характеристик – іменників, їх атрибутів – прикметників та їхніх дій – дієслів, а власне розповідне речення є намічанням невеличкої оповіді [3, с. 200].

Л. Татару, досліджуючи зв'язок між текстом і наративом, вважає наратив ментальною репрезентацією, яка відрізняється від усіх інших форм думки глобальним характером і є результатом конвергенції всіх когнітивних операцій, які відбуваються в результаті поро-

дження та сприйняття цього світу. Одним із провідних понять наратології є поняття «наративного простору», який є своєрідним середовищем існування та взаємодії учасників історії світу [4, с. 21]. Точкою відліку в просторі є фігура дійової особи, суб'єкта, людини, навколо якої формується сам простір, а його наповнювачами виступають певні об'єкти [5, с. 26–27]. Базуючись на положеннях теорії Ж. Женетта бачення оповіді «ззаду» отримало назву нульової фокалізації, бачення «зсередини» – внутрішньої фокалізації, бачення «ззовні» – зовнішньої фокалізації. Таким чином згідно з теорією Ж. Женетта в оповіді, яка ведеться від особи оповідача, розташованого поза самою історією, присутній екстрадієгетичний оповідач, де під дієгезисом розуміється розказана історія [6, с. 206–207].

Таким чином, можна припустити, що простір оповіді заповнений вербальними знаками, або концептами, які репрезентують предмети, явища та процеси. Розкриття змісту таких концептів створює підґрунтя для інтерпретації змісту оповіді, а саме процес взаємодії героїв можна описати за допомогою актантних ролей.

Кожен фрагмент тексту розглядається як окрема ментальна репрезентація, в якій фігурують герої твору. Певна кількість таких репрезентацій укладає цілісну когнітивну мапу твору. Наративний простір досліджуваної оповіді складається з кількох ментальних репрезентацій – результат когнітивного, пропозиційного й актантного видів аналізу. Така репрезентація являє собою сукупність квалітативних та трансформативних характеристик актантів – фігурантів внутрішнього простору тексту.

Метою нашої наукової розвідки є дослідження різножанрових текстів, які створюють різнобарвну палітуру французького фольклорного дискурсу. До таких текстів належить «Роман про Лиса» – перлина анімалістичного епосу епохи середньовіччя.

Великий масив оповідань про Лиса – Ренара, ім'я якого впродовж наступних років стало загальною назвою тварини «лисиці», виникає наприкінці XII – початку XIII ст. На той час у Франції та в Європі загалом спостерігається розквіт міської культури (фабліо), що спричиняє виникнення сатиричного напрямку в літературі. Невідомі автори починають складати невеличкі віршовані оповідання про витівки хитромудрого лиса. Одним з авторів такого циклу був невідомий поет П'єр із Сен-Клу, з яким власне й пов'язують виникнення назви поеми «Роман про Ренара». Доробок невідомих

авторів нараховує 26 окремих оповідей, які називають «гілками». Перша поєднує прадавні гілки, створені між 1174 і 1205 рр.

«Роман про Лиса» складається з 34 тисяч рядків. Перші гілки роману мали суто розважальну функцію, але пізніше у XIII ст. історії набувають сатиричного підтексту. Між гілками оповідей немає сюжетного зв'язку. Лише головним актантом виступає підступний Ренар. Основною ідеєю роману є конфлікт лиса Ренара й вовка Ізенгріна, в якому беруть участь різні представники тваринного світу, від найменшого равлика до найбільшого лева, тому протягом століть низка текстів збагачувалася новими сюжетами [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Продемонструємо методику нашого дослідження на фрагменті з роману про Лиса – гілка III «La pêche aux anguilles – Ysengrin pris dans la glace» [8].

Досліджуючи особливий жанр фольклорного дискурсу анімалістичний епос, ми репрезентуємо цілісний образ світу за допомогою побудови його когнітивної мапи, яка відображає характеристики героїв та їхню взаємодію. Кожне оповідання являє собою наративний простір, який ми можемо візуалізувати за допомогою побудови такої мапи.

Екстрадієгетичний оповідач представляє читачеві час і місце подій, які відбуватимуться надалі. Дія оповідей відбувається взимку, напередодні Різдва: / Ce fu. I. poi devant Noel, як іронічно зауважує автор / Que l'en metoit bacons en sel: «у часи, коли солили бекон». Небо було ясним та зоряним // Li siez fu cler et estelez, а озеро, де Ізенгрін мав рибалити, було вкрито таким товстим шаром льоду, що на ньому можна було танцювати: Et li vivier fu si gelez / Ou Ysengrin devoit peschier, / Qu'en pooit par desus treschier / Fors tant c'un pertuis i avoit / Qui des vilains faiz i estoit. / I. seel i estoit lessiez.

У запропонованому уривку фігурують дійові особи, які розглядаються як два актанти – фігуранти оповідей: актант 1 – Renard – Лис, який готує пастку своєму куму – вовку, актант 2 – Ysengrin, постійний супротивник Лиса.

У рамках пропозиційного когнітивного аналізу актанти можуть виступати у різних відмінкових ролях. Так, актант 1 виконує роль агенса, натомість актант 2 одночасно поєднує в собі роль експерієнсера та бенефактива.

В аналізі тексту пропозиції досліджуються за схемою центр (ядро) – аргументи (залежні частини). Ядром пропозиції є дієслова дії або руху, які передають відносини між героями.

Ренар покликав Ізенгріна ловити вугрів / La vint Renart toz eslessiez / Et son compere apela. Він пояснив, що в озері багато риби, й він знає, як винайти знаряддя, щоб зловити багато вугрів та вусанів: «Sire, fet il, traiez vos ça. Ci est la plenté des poissons, et li engin ou nos peschons Les anguilles et les barbiaus et autres poissons bons et biaux».

Ізенгрін пропонує Ренару взяти відро і прив'язати його до власного хвоста: Dist Ysengrin: «Sire Renart, or le prenez de l'une part, sel me laciez bien a la queue», а хитрий лис із задоволенням робить це: «Renart le prant et si li neue, entor la queue au miex qu'il puet».

Проведемо поетапний пропозиційний аналіз фрагмента «Задум Ізенгріна», результати якого представлені нижче у таблиці:

Пропозиційні структури	Моделі пропозиційних структур
Actant 1 – VINT – APELA – Actant 2	АГЕНС – ДІЯ – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ
Actant 2 – DIST – LACIEZ – Actant 1	БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ – ІНСТРУМЕНТ – АГЕНС

У запропонованому уривку ментальна репрезентація схеми взаємодії між актантом 1 і актантом 2 має такий вигляд: RENART–YSENGRIN. Модель досліджуваних пропозиційних структур вибудовується за схемою: АГЕНС – ДІЯ – ДІЯ – ІНСТРУМЕНТ – БЕНЕФАКТИВ – БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ – ІНСТРУМЕНТ – АГЕНС, де слот ДІЯ представлений наступними динамічними предикатами: vint (старофр.) «veni», neue / (старофр.) «nouer» – «attacher (quelque chose) par un nœud» / eslaisser (старофр.) «faire un eslais (un tour) de galop» [9; 10].

Наступний уривок умовно назвемо «Підступність Ренара». Хвіст Ізенгріна примерз до озера: La queue est en l'eve gelee / Et en la glace seelee. / Cil se commence a soufashier, / Le seel quide a mont sachier, / En mainte guise s'i essaie. / Ne set que fere, mout s'esmaie. Ізенгрін кличе Ренара, який вже збирається втекти на світанку: Renart commence a apeler, qu'ileques ne volt plus ester, que ja estoit l'aube crevee. Ренар підняв голову / Renart a sa teste levee / відкрив очі, подивився на Вовка: Si le regarde et les elz ovre / і порадив припинити рибалити, тому що Ізенгрін зловив занадто багато риби «Sire, fet il, quar lessiez ovre. Alon nos ent, biaux doz amis, Assez avons de poissons pris».

Et Ysengrin li escria:

«Renart, fet il, trop en i a.

Tant en ai pris, ne sai que dire».

Et Renart commença a rire

Si li a dit tout en apert:

«Cil qui tout covoit, tot pert» [8].

Ренар почув крики людей: Renart l'oï, si torne en fuie, vтікає та ховається в укритті: Tant qu'en sa tesniere se fiche. Ізенгрін відчуває себе жакливо, його шкіра рветься: Ysengrin remest en la briche, / Qui mout s'esforce et sache et tire, / A poi la pel ne li descire. Задля власного порятунку йому необхідно відірвати собі хвіст: Se d'ilec se veut departir, / De sa queue l'estuet partir.

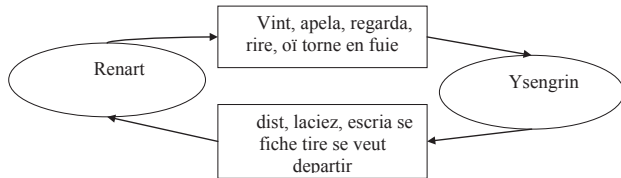
Пропозиційний аналіз фрагмента «Підступність Ренара»

Пропозиційні структури	Моделі пропозиційних структур
Actant 2 – apeler – Actant 1	БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ – АГЕНС
Actant 1 – regarde – Alon nos ent – Actant 2	АГЕНС – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ
Actant 2 – escria – Actant 1	БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ – АГЕНС
Actant 1 – rire – Actant 2	АГЕНС – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ
Actant 1 – oï	АГЕНС – ДІЯ
Actant 2 – remest, tire	БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ

У запропонованому уривку ментальна репрезентація схеми взаємодії між актантом 1 і актантом 2 має такий вигляд: RENART–YSENGRIN–RENART. Модель досліджуваних пропозиційних структур вибудовується за схемою:

БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ – ДІЯ – АГЕНС – БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ – АГЕНС де слот «ДІЯ» представлений наступними динамічними предикатами: Alon nos ent (старофр.) «s'en aller», escria (старофр.) «écrier», oï (старофр.) «ouïr», remest (старофр.), «remettre» tire (старофр.) «tirer» [9; 10]. Наративний простір фрагменту «Романа про Лиса» можемо відобразити таким чином:

Наративний простір фрагменту «Підступність Ренара»

Висновки. Когнітивна мапа наративного простору фрагмента «Романа про Лиса» укладена чисельними ментальними репрезентаціями. Кожну репрезентацію представлено акторами, визначеними за допомогою актантного аналізу тексту, їх квалітаивні та трансформативні характеристики слугують наповненням низки концептів, виділених у результаті пропозиційного аналізу тексту. Ментальна репрезентація схеми взаємодії між актантом 1, актантом 2 має такий вигляд: RENART–YSENGRIN–RENART, отже модель досліджуваних пропозиційних структур вибудовується за схемою: АГЕНС – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ – АГЕНС.

Література:

1. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М., Языки славянской культуры, 2003. – С. 12–21.
2. Янков И. Нарратив в историческом освоении действительности: феномен обновления и социокультурный смысл / И. Янков: автореф. дис. ... канд. философских наук. – Екатеринбург, 1997. – 20 с.
3. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. Трактаты, статьи, эссе / Р. Барт. – М.: Изд-во Московского университета, 1987. – С. 196–238.
4. Татару Л. Глобальная ментальная репрезентация повествовательного текста / Л. Татару // Сб. мат-лов 29 сентября – 1 октября 2010 года / отв. ред. Болдырев; М-во обр. и науки РФ, Ин-т

языкознания Рос. академии наук. Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2010. – С. 23–36.

5. Кубрякова Е. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. Кубрякова // Изв. РАН. Серия литературы и языка. – М., 1997. – С. 22–31.
6. Genette G. Figures III. – P.: Seuil, 1972. – 282 p.
7. Le roman du Renard: mis en vers d'après les textes originaux <http://books.google.com/books?id=RI8GAAAAQAAJ&oe=UTF-8>.
8. Le roman de Renard. [Режим доступа]: <http://roman-de-renard.blogspot.com/2009/08/la-peche-aux-anguilles-ysengrin-pris.html>.
9. Antidote Druide: correcteur, dictionnaires, guides [Электронный ресурс]. – Québec, Druide informatique, 2009 [7]. – Электрон. опт. диск (CD-ROM. – Систем. треб: Windows, Mac OS X, GNU/Linux. – Название с титул. экрана.
10. Dictionnaire du Moyen Français (1330–1500). [Режим доступа]: <http://www.atilf.fr/dmf>.

Есипович К. П. Когнитивный подход в исследовании средневекового нарратива (на материале памятника французского анималистического эпоса «Роман о Лисе»

Аннотация. В статье предложена методика моделирования когнитивной карты повествовательного пространства рассказов, входящих во французский анималистический эпос. Когнитивная карта представляет собой совокупность ментальных репрезентаций – результат когнитивного, пропозиционального и актантного видов анализов.

Ключевые слова: нарратив, нарративное пространство, когнитивная карта, экстрадигетический повествователь, внешняя фокализация, анималистический эпос.

Yesypovych K. Cognitive approach to study of medieval narrative (based on French animalistic epos pamphlet «Roman de Renart»

Summary. In this article there is proposed modeling method of cognitive map of narrative space of stories belonging to French animalistic epos. The cognitive map is a set of mental representations and is a result of cognitive, propositional and actantial types of analyses.

Key words: narrative, narrative space, cognitive map, extradiegetic narrator, external focalization, animalistic epos.